

## Abbâsî Devleti'nin Kurucu Unsurlarından Olan Abdullah B. Ali'nin İdarî, Siyasî ve Askerî Faaliyetleri

Administrative, Political and Military Activities of Abdullah Ibn Ali, One of the Founding Elements of the Abbasids

İhsan ARSLAN\*

### Öz

Bu araştırmada Abbâsî Devletinin kurucu unsurlarından olan Abdullah b. Ali'nin askerî, siyasî ve idarî faaliyetleri metodolojik bakış açısıyla ve temel İslâm tarihi kaynakları referans alınarak işlenmiştir. Kaynaklardan hareketle Abdullah b. Ali'nin Abbâsî Devleti'nin kurulmasındaki rolü ve ortaya çıkan isyanların bastırılmasındaki etkisi belirtilmiş ve bu başarılarından dolayı veliht olma sözü verilerek Şam valiliğine atandığı vurgulanmıştır. Yapılan incelemede Ebü'l-Abbâs'ın vefatından kısa bir süre önce veliht olarak tayin edilen Ebû Ca'fer Mansûr'un hilâfet makamına geçmesi, Abdullah b. Ali'yi isyana sürüklediği, yapılan görüşmelerden de bir netice alınamayınca amca-yeğenin savaşmaktan başka çıkar yolunun kalmadığı, sayı bakımından üstün olunmasına rağmen stratejik hatalardan dolayı Ebû Müslim komutasındaki orduya mağlup olunmasıyla onun Basra'ya giderek kardeşi Süleyman b. Ali'ye sığınmak zorunda kaldığı üzerinde durulmuştur. Daha fazla saklanarak yaşayamayacağını düşünen Abdullah b. Ali'nin, kardeşleri vasıtasıyla Halife'den eman alınmasına rağmen başkente gelince tutuklanarak hapse atıldığı, sekiz yıldır dört duvar arasında olduğu halde yönetim tarafından hâlâ potansiyel taht varisi olarak görüldüğü için ailenin tepkisinin çekmemek amacıyla meşru gerekçeler ileriye sürülerek ortadan kaldırıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Abbâsîler, Ebü'l-Abbâs es-Saffâh, Abdullah b. Ali, Ebû Ca'fer Mansûr, İsyân.

### Abstract

In this research, the military, political and administrative activities of Abdullah ibn Ali, one of the founding elements of the Abbasids, were studied with a methodological point of view and based on the main Islamic historical sources. Based on the sources, the role of Abdullah bin Ali in the establishment of the Abbasid Caliphate and his influence in suppressing the rebellions were stated, and it was emphasized that he was appointed as the governor of Damascus with the promise to be crown prince due to these successes. It was emphasized that Abû Ja'far al- Mansur's appointment as the crown prince shortly before al-Saffah's death led Abdullah bin Ali to rebellion; the uncle and nephew had no other way out but to fight when no result could be obtained from the negotiations, and finally, he had to go to Basra and take refuge in his brother Suleiman bin Ali after he was defeated by the army under the command of Abu Muslim due to Abdullah's own strategic mistakes although he was superior in terms of numbers. It has been concluded that Abdullah bin Ali, who thought that he could not live in hiding any longer, was arrested and imprisoned when he came to the capital, despite being reassured him of life security from the Caliph through his brothers and although he was imprisoned for eight years, he was still seen as a potential heir to the throne by the administration, therefore he was killed by making it look like natural death in order not to attract the reaction of the dynastic family.

**Keywords:** Abbasids, al-Saffah, Abdullah b. Ali, Abû Ja'far al- Mansur, rebellion.

\* Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İslâm Tarihi Anabilim Dalı, ihsan.arslan@erdogan.edu.tr  
ORCID: 0000-0003-4790-0711

## 1. Giriş

Hiz. Hasan'ın 40/661 tarihinde hilâfeti Muâviye b. Ebû Süfyân'a devretmesiyle Hulefâ-i Râşidîn dönemi sona ermiş ve tarih sahnesine Emevî Devleti çıkmıştır. Yaklaşık olarak 89 yıl idarede kalan Emevî ailesinden on dört halife yönetimde söz sahibi olmuştur. Muâviye b. Ebû Süfyân ile başlayan bu süreç II. Mervân b. Muhammed ile sonlanmıştır. Emevîler her ne kadar kısa bir süre iktidarda kalmış olsalar da onların yönetimi altında meydana gelen olaylar, sebep ve sonuçları açısından Müslümanların zihinlerinde derin izler bırakmıştır. Halifelerin yönetim anlayışlarına ve valilerin farklı uygulamalarına bağlı olarak Hiz. Ali ve evladına karşı yürütülen seb olayı, Hucur b. Adiy ve arkadaşlarının idam edilmeleri, Kerbela hadisesi, Arap milliyetçiliğinin ve mevâli uygulamasının gayr-ı Arap unsura uygulanmaya çalışılması, Zeyd b. Ali isyanının sert bir şekilde bastırılması, halifelerin İslâm'a muhalif yaşam tarzları, Kelp ve Kaysî kabilelerine mensup Irak genel valilerinin kabilevî eğilimlerini dikkate alarak karşı tarafı sindirmeye yönelik politikaları, veliahtlık sistemine geçilmesi, iktisadî, içtimaî, askerî, siyasî, idarî ve dinî sahalarda meydana gelen olumsuz olayların toplumda çeşitli rahatsızlıklara sebep olması, halk ile yönetimi karşı karşıya getirmiştir.

Muâviye b. Ebû Süfyân tarafından çeşitli zorluklarla kurulan Emevî Devleti, fetihlerle birlikte Velîd b. Abdülmelik döneminde en geniş sınırlarına ulaşmış ve çeşitli halk katmanları bu topraklar üzerinde yaşamaya başlamıştır. Yeni İslâm'a giren Müslümanların önceki kültürlerinden tamamen kurtulamamaları toplum bünyesinde bazı problemlerin yaşanmasına sebep olduğu gibi, yönetim kaynaklı olaylar karşısındaki refleksleri de daha belirgin olmuştur. Bu sebeple siyasi erkin neden olduğu sorunlar, rahatsızlık hissedilen halk kitlelerinin bir araya gelmelerine, duyguları, düşünceleri ve hayat standartları farklı olmasına rağmen aynı amaç doğrultusunda mücadele etmelerine zemin hazırlamıştır. Böyle kaos ortamları gizli faaliyetlerin daha rahat bir şekilde yürütülmesini kolaylaştırmaktadır. Çünkü yönetim, ortaya çıkan problemlerle uğraşırken kendi aleyhlerinde yürütülen propagandaları ve bu bağlamdaki oluşumları dikkate alamaz. Yönetime karşı meydana gelen bu eylemler, idarenin pasifliğinden de istifade ederek kısa süre içerisinde karşı konulamaz bir özelliğe sahip olurlar. Zamanında gereken tedbiri alamayan yönetim, bu aşamadan sonra zararlı oluşumları bertaraf etmeye kalkışsa bile, başarılı olma şansı bir hayli düşük olacaktır. Böyle bir ortamda toplumun değişik katmanlarını harekete geçirmeyi başaran muhalefet, hedefine ulaşmak amacıyla önüne çıkan engelleri aşarak neticeye bir adım daha yaklaşacaktır. Emevîlerin yönetimi altında Abbâsoğullarının başını çektiği *Abbâsî İhtilal Hareketi* çeşitli badirelerden sonra hedefine ulaşmış ve tarih sahnesine *Abbâsîler* adıyla yeni bir devlet ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada *Abbâsî İhtilal Hareketi*'nin başarılı olmasında etkili olan ve devletleşme sürecinde de idarî ve askerî görevlerde bulunan Abdullah b. Ali'nin askerî, idarî ve siyasî faaliyetleri ele alınacaktır.

## 2. Abbâsî İhtilal Hareketinin Ortaya Çıkması ve Abbâsî Devleti'nin Kurulması

Hiz. Ömer'in (634-644) hilâfeti döneminde ordunun önemli komutanlarından olan Yezîd b. Ebû Süfyân'ın Suriye-Şam bölgesinde 17/638 tarihinde meydana gelen Amvâs Vebası'nda hayatını kaybetmesinden sonra kardeşi Muâviye b. Ebû Süfyân bölgeye vali olarak tayin edilmiştir. Hiz. Osman'ın (644-656) hilâfeti döneminde durumunu daha fazla güçlendiren Muâviye b. Ebû Süfyân, Hiz. Ali'nin (656-661) hilâfet makamına gelmesiyle birlikte bağımsız hareket ederek

Şam merkezli yeni bir devlet kurma sürecine girmiştir. Planlı bir şekilde yürütülen faaliyetler neticesinde Emevî Devleti kurulmuş, ama Hâşimîler sürekli olarak devlete karşı potansiyel bir tehdit olarak algılanmıştır. Bununla birlikte Muâviye b. Ebû Süfyân (661-680), Abdülmelik b. Mervân (685-705) ve Velîd b. Abdülmelik (705-715) gibi *muktedir* halifelerin dönemlerinde herhangi bir varlık gösteremeyen kitleler, zayıf karakterli ve merkezî otoriteye hâkim olmakta yetersiz kalan halifelerin dönemlerinde ise ivme kazanarak belli bir olgunluğa ulaşmıştır. Bu sebeple yönetim, bu tehdidi bertaraf etmek amacıyla gizli ve açık eylemlerde bulunmuş, ancak kısa vadede netice almasına rağmen uzun vadede ise yeni örgütlenmenin önüne geçememiştir.

Abbâsî Devleti'nin kurucularının atası olarak kabul edilen Abbâs b. Abdülmuttalib'in oğlu Abdullah, Emevî yönetimine karşı herhangi bir eylemde bulunmamış, oğlu Ali b. Abdullah da babası gibi davranmıştır. Öyle ki onun Halife Abdülmelik b. Mervân'ın yanında büyük bir saygınlığı vardı. Ancak bu durumu Halife'nin cariyesi Lübâbe bint Abdullah b. Ca'fer'i boşayıp onunla evlenmesine kadar devam etmiştir. Bu evlilikten sonra Ali b. Abdullah, Halife'ye karşı sert sözler söylemeye başlamış ve hatta onun namazının riyadan ibaret olduğunu söylemeye başlamıştır. Velîd b. Abdülmelik, onun bu sözlerini babası olan Halife'den işitince durum değişmeye başlamıştır. Böylece Velîd b. Abdülmelik hilâfet makamına geçince Ali b. Abdullah'a karşı sert davranarak yaptıklarının hesabını sormak için harekete geçmiştir.<sup>1</sup> Bu sebeple kaynaklarda Ali b. Abdullah'ın iki sebepten dolayı Halife tarafından cezalandırıldığı belirtilmiştir: 1- Ali b. Abdullah, Abdülmelik b. Mervân'ın boşadığı cariyesi Lübâbe bint Abdullah b. Ca'fer ile evlenmesi 2- Ali b. Abdullah'ın, "*Hilâfetin çocuklarından devam edeceğine*" dair düşüncesini açığa vurması. Bu düşüncesinden dolayı Halife, onu, deveye ters bindirtmiş ve görevliye, "*Bu, Ali b. Abdullah yalancısıdır*" diyerek dolaştırılmasını emretmiştir.<sup>2</sup> Başka bir rivayette de hilâfetin onun çocuklarına geçeceği konusundaki düşüncesi şöyle anlatılmıştır: Ali b. Abdullah, oğulları Ebû'l-Abbâs ve Ebû Ca'fer ile birlikte Hişâm b. Abdülmelik'in yanına gelerek borcundan dolayı şikâyetinde bulundu. Bunun üzerine Hişâm, borcunun miktarını sorduğunda o, "*Otuz bin*" olduğunu belirtti. Hişâm da bu borcun ödenmesini emretti. Ali b. Abdullah, kendisine yapılan bu iyilikten dolayı teşekkür etti ve: "*Bu iki oğluma da iyilikte bulunmanı istiyorum*" şeklinde bir temennide bulundu ve Hişâm da bunu olumlu karşıladı. Daha sonra Hişâm b. Abdülmelik hilâfet makamına gelince arkadaşlarını Ali b. Abdullah'ın yaşının ilerlemesine bağlı olarak aklî melekelerini yitirdiğinden dolayı şöyle dediğini belirtti: "*Hilâfetin kendi çocuğuna geçeceğini söylüyormuş.*" Ali b. Abdullah, Halife'nin kendisi hakkında böyle konuştuğunu işitince; "*Allah'a yemin olsun ki! Bu, mutlaka olacak. Benim iki oğlum kesinlikle onun sahip olduğu hilâfet makamını elde edecektir.*"<sup>3</sup>

Ali b. Abdullah, Halife Velîd b. Abdülmelik'in kendisine karşı olumsuz tavrından dolayı Şam'da daha fazla kalamayacağını anlayarak ailesiyle birlikte Şam yakınlarında küçük bir kasaba olan Humeyme'ye<sup>4</sup> yerleşmiş ve 118/736 tarihinde de 78 veya 80 yaşlarında buraya vefat etmiştir.<sup>5</sup> Humeyme, ihtilal düşüncesini oluştuğu ve ihtilal hazırlıklarının yapıldığı

<sup>1</sup> Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011), 3/63.

<sup>2</sup> Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih el-Endelüsî, *el-Ikdü'l-Ferid* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2013), 4/74.

<sup>3</sup> İbn Abdirabbih, *el-Ikdü'l-Ferid*, 4/74.

<sup>4</sup> Şihâbüddîn Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 2/353.

<sup>5</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 3/66.

yerdir.<sup>6</sup> Babasıyla birlikte Humeyme'ye yerleşen ve burada yaşamını sürdüren Muhammed b. Ali ise bu hareketi organize eden kişidir. Kaynaklar, onun bu hareketi üstlenmesinin şu üç sebebi üzerinde durmaktadır.

1- Hz. Peygamber'in, amcası Abbâs b. Abdülmüttalib'e, "*Hilâfetin çocuklarına geçeceğini bildirmesi.*"<sup>7</sup> Bu rivâyeti dikkate alacak olursak, muhtemelen Muhammed b. Ali bu düşüncüyü babası Ali b. Abdullah'tan almıştır. Ancak bu tarz rivâyetlerin daha sonraki dönemlerde tarihin geçmişe dönük olarak okunmasından hareketle kurgulanıp inşâ edildiği gerçeği dikkatlerden kaçmamalıdır. Çünkü Hz. Peygamber kendisinden sonra ne bir kişinin ne de bir ailenin/kabilenin hilâfete geleceğini belirtmiştir. Buna rağmen Abbâsî taraftarları kendi hilâfetlerine dinî bir zemin oluşturmak amacıyla bu ve bunun gibi rivâyet üretme gayreti içerisine girmişlerdir. Müslümanların tarihinde böyle oluşumlar dinin en önemli kaynaklarını referans olarak gösterme noktasında birbirleriyle yarış halinde olmuştur. O delili Kur'ân'dan bulmuşlarsa, ona sarılmışlar, yoksa sünnete yönelmişler, orada da herhangi bir şey bulamamışlarsa da inşâ etme yoluna gitmişlerdir. Örneğin Şîa, Hz. Ali'nin nasla tayinini iddia ederken<sup>8</sup> Ehl-i sünnet ise bazı deliller ortaya koyarak Hz. Ebû Bekir'in tayinini öne sürmüştür.<sup>9</sup> Bu sebeple bu gibi rivâyetler gerçeklikten uzak, siyasî ve mezhebî düşünceler doğrultusunda üretilmiştir.

2- Emevî Devleti kurulduğundan itibaren Hz. Ali evladını kendilerine karşı potansiyel bir iktidar muhalifi olarak değerlendirdiklerinden dolayı hep teyakkuzda olmuşlar ve en sert tedbirleri almaktan bir an bile geri durmamışlardır. Yani Emevî toplumunda hilâfete karşı direniş olacaksa, Hz. Ali evladı öncelenmelidir. Bu bağlamda Horasanlı bir grup yönetime karşı girişilecek bir eylemde başarılı olunması için şerefli, dindar ve asil olarak düşündükleri Hz. Ali evladından bir kişinin yanına gelerek kendilerine hareketin başına geçecek bir kişiyi tavsiye etmesini istemişler, bu kişi de "*İşte bu, sahibiniz ve en faziletlimizdir*" diyerek onları Muhammed b. Ali'ye yönlendirmiştir. Grup da bu tavsiye üzerine Muhammed b. Ali'ye gelmiştir.<sup>10</sup> Toplum tarafından kabul edilebilecek bir eylemin başına geçecek olan kişinin bu şekilde birilerinin yönlendirmesiyle olduğunu düşünmek, ihtilalin ruhuna aykırıdır. Çünkü bir ihtilalin insanlar tarafından kabul görmesi ve başarıya ulaşması, uzun bir süre altyapı çalışmalarını gerektirmektedir. Bu sebeple tesadüflere dayalı olarak Muhammed b. Ali'nin Abbâsî ihtilal hareketinin başına geçtiğini belirtmek gerçeklerle örtüşmemektedir.

3- Abbâsî ihtilal hareketinin başında Hz. Ali evladından Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed el-Hanefiyye bulunmaktaydı. Muhammed el-Hanefiyye, Hz. Ali'nin Benû Hanife esirlerinden Havle bint Ca'fer ile evliliğinden doğan oğludur. Annesinin mensup olduğu kabileye nispetle kendisi Muhammed b. Hanefiyye veya İbnü'l-Hanefiyye şeklinde bilinmektedir.<sup>11</sup> Muhammed b. Hanefiyye vefat edince imâmet oğlu Ebû Hâşim'e geçmiştir. Ancak Ebû Hâşim hac

<sup>6</sup> Nahide Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbâsî İhtilali* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000), 22.

<sup>7</sup> İzzüddin Ebi'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Keram Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim b. Abdülvâhid eş-Şeybânî, *el-Kâmil fi't-Târîh* (Beyrut: Dâru Sâdır, Beyrut 1982), 4/408.

<sup>8</sup> Mâide 5/3, 67.

<sup>9</sup> İhsan Arslan, *Hz. Peygamber ve Sahâbe Örneğinde İslâm'da Eleştiri Kültürü* (İstanbul: Okur Akademi Yayınları, 2018), 229-238.

<sup>10</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 3/67.

<sup>11</sup> Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 5/67-87; Mustafa Öz, "Muhammed b. Hanefiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/537.

yolculuğu esnasında zehirlenince yolunu değiştirerek Humeyme’de meskûn bulunan Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs’ın yanına giderek kendisine tavsiyede bulunmuş ve yanında bulunan kitapları ona verip kendisiyle birlikte hareket eden taraftarlarını topladıktan sonra: “*Biz, imâmetin ve hilâfetin kendimiz için olacağını zannediyorduk. Fakat ölüm bana gelip çattı. Bu sebeple imâmet ve hilâfet senin çocuklarının arasından devam edecektir*” diyerek Muhammed b. Ali’yi seçtiğini belirtmiştir.<sup>12</sup> Böylece hilâfet, Ali evladından Abbâsoğullarına geçmiştir. Başka bir rivâyette ise Ebû Hâşim’in, hilâfeti Abbâsoğullarına nasıl devrettiği şöyle anlatılmıştır:

*“Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed, Emevîlerin yedinci halifesi Süleyman b. Abdülmelik’in (715-717) yanına gelmiş, halife de onu hüsn-i muamele ile karşılamış, kendisine hediye vermiş, onun ve yanındakilerin ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra da Filistin’e gitmek üzere oradan ayrılmıştır. Ancak Halife, Ebû Hâşim’i zehirlenmeleri için bazı kişileri görevlendirmiştir. Görevliler, Lahm ve Cüzâm kabilelerinin bulunduğu bölgeye giderek çadır kurmuşlar ve Ebû Hâşim’in ise oradan geçmesini beklemeye başlamışlardır. Ebû Hâşim çadırlarına uğrayınca da yanlarında getirdikleri zehirli sütü bir fırsatını bularak kendisine içirmişlerdir. Zehirlendiğini ve yakın bir zaman içerisinde vefat edeceğini anlayan Ebû Hâşim, Filistin’e gitmekten vazgeçip amcasının oğlu Muhammed b. Ali’nin meskûn olduğu Humeyme’ye gitmeye karar vermiştir. Ebû Hâşim burada babasının kendisine bıraktığı vasiyeti yani hilâfeti Muhammed b. Ali’ye ve çocuklarına devrederek üzerine aldığı bu sorumluluğu yerine getirmesini istedikten sonra şu tavsiyelerde bulunmuştur: *Senin davetçilerin ve yardımcıların bulunmaktadır. Onları gizli tut. Ehl-i beyte sevgi besleyen Meysere’yi Irak’ta davetin başına geçir. Şam bölgesi davet için uygun değildir. Elçilerini Horasan bölgesine gönder ve burası davetin merkezi olsun. Ancak Merv, Merverrûz, Nesâ, Nisâbûr, Ebrşehr ve Tûs gibi bölgelere karşı da dikkatli ol. Üzerine aldığın bu görevi tamamlayacağını ve Allah’ın seni muzaffer kılacağını umuyorum. Davetini 100/718-719 tarihinde başlat ve Hz. Peygamber’in on iki nakîb seçtiği gibi on iki nakîb seç. Ayrıca Yüce Allah, Hz. Musa’ya İsrâiloğullarından yetmiş davetçi seçmesini emretmişti.*<sup>13</sup> Yani sen de bu âyetten hareketle kendine yetmiş dâî seç.”*

Bu tavsiyelerden sonra Ebû Hâşim, yanında bulunan kitabı Muhammed b. Ali’ye verdikten sonra 97/715 tarihinde vefat etmiştir.<sup>14</sup>

Belâzürî, İsfahânî ve İbnü’l-Esîr, Ebû Hâşim’in, Süleyman b. Abdülmelik tarafından zehirlendiğini anlayınca imâmeti Muhammed b. Ali’ye devrettiğini;<sup>15</sup> İbn Sa’d ve Taberi ise zehirlenme hadisesine değinmeksizin Şam’da imâmeti Muhammed b. Ali’ye devrettiğini rivâyet etmişlerdir.<sup>16</sup> İslâm tarihinin temel kaynakları imâmetin Muhammed b. Ali’ye devri konusunda bu bilgileri aktarıırken Mes’ûdî, Ebû Hâşim’in imâmeti Ali b. Abdullah’a, onun da 118/736 tarihinde vefat edince oğlu Muhammed b. Ali’ye verdiğini rivâyet etmiştir.<sup>17</sup> Ancak

<sup>12</sup> Belâzürî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, 3/67.

<sup>13</sup> el-A’râf 7/155.

<sup>14</sup> Ahmed b. Ebû Ca’fer b. Ya’kûb, *Târîhu’l-Ya’kûbî* (Beirut: Müessesetü’l-E’lemî, 1993), 2/222-223.

<sup>15</sup> Belâzürî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, 3/66-67; Ebû’l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtîlü’t-Tâlibiyyîn* (Kahire: Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye, 1949), 126; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/53.

<sup>16</sup> İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 5/252; Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu’l-Ümem ve’l-Mülük* (Beirut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1997), 4/344.

<sup>17</sup> Ebû’l-Hasen Ali b. Hüseyin b. Ali el-Mes’ûdî, *Mürücü’z-Zeheb ve Meâdini’l-Cevher* (Kahire: Matbaatü’s-Seâde, 1964), 3/254.

Nahide Bozkurt ise Mes'ûdî'nin isimleri karıştırdığını belirterek Ebû Hâşim kanalıyla imâmetin Muhammed b. Ali'ye geçtiğini belirtmektedir.<sup>18</sup>

Hâşimîlerin soyundan gelen Ebû Hâşim'in imâmeti Abbâs b. Abdülmuttalib'in soyundan gelen Muhammed b. Ali'ye devretmesi konusunda bazı açmazlar bulunmaktadır. Arap toplumunda asabiyetin büyük bir öneme sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Bu sebeple Ebû Hâşim neden imâmeti Muhammed b. Ali'ye devretmiştir? Hiçbir kaynakta konu hakkında bilgi bulunmamaktadır.

*“Ben vefat edeceğim, bu sebeple imâmeti Muhammed b. Ali'ye devrediyorum” şeklindeki bir açıklama gerçeklerle örtüşmemektedir. Bu açmazdan hareketle Welhausen konu hakkında şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: “Bu rivâyet pek muhtemelen bu şekliyle uydurmadır. Fakat bu, çok eski devirde uydurulmuş olmalıdır. Çünkü buna şahadet eden olduğu gibi muahhar Abbâsîler imâmet haklarını böyle bir temele istinat ettirmekten çekinirlerdi. Bu rivâyetin ayrıca bir iç hakikat muhtevası mevcuttur. Ebû Hâşim, onu şeklen halife tayin etmiş bile olsa, Muhammed b. Ali'nin selefidir. Onun bir partisi vardı ve taraftarları ona nispetle kendilerini “Hâşimiye” şeklinde adlandırıyorlardı. Ölümünden sonra bunlar Muhammed b. Ali tarafına geçtiler. Abbâsîler, Hâşimiye'yi kazanmak amacıyla Ebû Hâşim'e bağlanmışlardır.”<sup>19</sup>*

Nahide Bozkurt, Abbâsî ihtilal hareketinin başlama sürecini Muhammed b. Ali'nin kendi düşüncesinden kaynaklandığını şöyle belirtmektedir:

*“İhtilalin mimarı ve fikir adamı olduğuna inandığımız Muhammed b. Ali, yaşadığı toplumun sıkıntılarına vâkıf olmuş birisidir. O, devletin tek yanlı bir politika güttüğünü, mevâlînin zulüm altında ezildiğini, Emevî iktidarının sadece kendi yandaşlarının menfaatine uygun hareket ettiğini, onlar kadar hak sahibi olan diğer Müslümanların iktidarın nimetlerinden faydalanmadığını müşahede etmiştir. Kanaatimizce bu durum, İslâm devletini daha iyi yönetmek için Abbâsoğullarının iktidara gelmesi gerektiğine inanan Muhammed b. Ali'yi ihtilali başlatmaya önemli ölçüde motive etmiştir.”<sup>20</sup>*

O günkü toplum yapısı dikkate alındığında Nahide Bozkurt'un yaklaşımının daha doğru olduğu söylenebilir. Çünkü toplumun çeşitli katmanlarını harekete geçirerek mevcut iktidarı yıkıp yeni bir siyasî erkin oluşumuna zemin hazırlayan böyle bir hareketin tesadüflerle başladığının izah edilmeye çalışılması abesle iştigaldir. Gerçekten de Muhammed b. Ali, Emevî yönetiminin Ehl-i beyte karşı tutumunu, Hâricîlerle olan münasebetini, yabancı unsurlara bakışını, idarecilerin halka karşı sert davranışını ve halifelerin pek çoğunun yaşam tarzlarının İslâm'a uygun olmadığını yakinen görme fırsatını elde etmiştir. Muhtemelen ondaki bu düşünceler, kendisi gibi düşünenleri etrafında toplayarak onun harekete geçmesinde oldukça etkili olmuştur. Yani Emevî yönetiminin idarî, siyasî, askerî, ictimâî ve dinî sahalardaki olumsuz tutum ve davranışları Abbâsî ihtilal hareketinin oluşumuna zemin hazırlamıştır.

İhtilalin çekirdek kadrosunu güvendiği kişilerden oluşturan Muhammed b. Ali, şartlar uygun hale gelince eyleme geçme kararı almıştır. Bu karar doğrultusunda Muhammed b. Ali, hareketin merkezi olarak Humeyme'yi tercih etmiştir. Çünkü burası Velîd b. Abdülmelik tarafından sürgüne gönderilen Ali b. Abbâs'ın ailesinin uzun zamandır yaşadığı bir yerdir. Ayrıca burası,

<sup>18</sup> Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbâsî İhtilali*, 26.

<sup>19</sup> Julius Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukûtu*, çev. Fikret Işıltan (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963), 239.

<sup>20</sup> Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbâsî İhtilali*, 33.

Suriye bölgesinde Şam yakınlarında küçük bir kasaba olup diğer şehir ve kasabalarla iletişimi azdı.<sup>21</sup> Humeyme bu özelliği sayesinde Emevî yönetiminin dikkatinden uzak kalmayı başarmıştı. Bu sebeple bu söz konusu oluşumun idarî kadrosu faaliyetlerini gözlerden irak bir şekilde tepki çekmeden yürütebiliyordu. Abbâsî ihtilal hareketinin ikinci merkez üssü; Güney Irak'ta eski Bâbil şehri harabelerinin güneyinde ve Irat Nehri'nin batı tarafında bulunan Kûfe'dir. Burası Hz. Ömer döneminde Sa'd b. Ebû Vakkâs tarafından kurulan bir şehirdir.<sup>22</sup> Burası Muhammed b. Ali tarafından asıl merkez olan Horasan ile idare merkezi olan Humeyme ve Mekke arasında bağlantıyı kuracak bir mekân olarak seçilmiştir.<sup>23</sup> Abbâsî davetinin üçüncü merkezi ise Horasan'dır.<sup>24</sup> Horasan'ın tercih edilmesinde, buranın hilâfet merkezine uzak olması, ihtilal hareketinin başarısızlığa uğraması durumunda lider kadronun buraya sığınabilmesi ve yöre halkının Ehl-i beyt'e karşı duyduğu sempati gibi sebepler etkili olmuştur. Bu sebeple Horasan bölgesi propaganda merkezi olarak seçilmiş ve bu meyanda Muhammed b. Ali, taraftarlarına bölgenin önemine vurgu yapmak için şöyle bir konuşma yapmıştır:

*“Kûfe ve çevresi Ali ve evladı taraftarıdır. Basra ve çevresi Osman ahlakındadır. Bir şeye engel olmama inancındadırlar. Allah'ın maktul kulu ola, katil kulu olma, derler. Cezîre Hâricîdir. Oradakiler ahlaken Hristiyan Müslimandırlar. Suriyeliler, Emevîlere itaatten başka bir şey bilmezler. Mekke ve Medine'ye Ebû Bekir ve Ömer hâkim olmuştur. Fakat bir de Horasan'a bakın. Orada kalabalık bir toplum, sağlam bir kuvvet var. Orada sağlam göğüsler, basit arzuların parçalamadığı, atıyyelerin bölemediği temiz kalpler vardır. Onlar güçlü vücutlara, omuzlara ve pazulara sahip gür sesli bir ordudur. Ben doğuyu, dünyanın ve halkın ışığının doğduğu yeri uğurlu sayıyorum.”<sup>25</sup>*

Muhammed b. Ali liderliğindeki Abbâsî ihtilal hareketi “*er-Rızâ min Âl-i Muhammed*” sloganıyla Kur'ân ve Hz. Peygamber'in sünneti (II. Akabe Biati) örnek alınarak yani on iki nakîb<sup>26</sup> ve yetmiş dâî<sup>27</sup> ile başlamıştır. Hareketin “*er-Rızâ min Âl-i Muhammed*” sloganıyla başlaması, Ehl-i beyt'e karşı duyulan sevgiyi kullanarak insanları ihtilal hareketine dâhil ederek Emevî yönetiminden hoşnut olmayanları davetin etrafında toplama amacına matuftur. Yani davete katılacak insanlara ihtilal hareketinin Abbâsoğullarının tekeline olmadığı imajını vermektir. Muhammed b. Ali'nin 125/743 tarihinde<sup>28</sup> vefatından sonra ise hareketin başına vasiyeti gereği oğlu İbrahim b. Muhammed geçmiştir.<sup>29</sup> İbrahim b. Muhammed, yedi yaşlarında babasıyla Kûfe'ye gelen İbrahim b. Osman isimli bir şahısla tanıştıktan sonra onun davete katılabilmesi ve başarılı olabilmesi için ismini Abdurrahman b. Müslim şeklinde değiştirmesini ve Ebû Müslim lakabını almasını tavsiye etmiştir. İbrahim b. Muhammed, senelerce yanında bulunan Ebû Müslim'in zekâsına hayran kalınca onu Horasan bölgesindeki Abbâsî davetinin

<sup>21</sup> Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 2/353.

<sup>22</sup> Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 4/557-561.

<sup>23</sup> Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbâsî İhtilali*, 35.

<sup>24</sup> Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 2/401-405.

<sup>25</sup> Ebû Osman Amr b. Bahr el-Câhız, *Hilâfet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri*, çev. Ramazan Şeşen (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988), 47; Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kütaybe ed-Dineverî, *Uyûnü'l-Ahbâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 1/303; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 3/67; Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbâsî İhtilali*, 36-37.

<sup>26</sup> Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (Kahire: Dâru İbn Kesîr, ts), 1-2/443.

<sup>27</sup> el-A'râf 7/155.

<sup>28</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 3/66.

<sup>29</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 3/93.

başına geçirmiştir.<sup>30</sup> Ebû Müslim el-Horasânî, burada yaptığı faaliyetlerle Abbâsî ihtilal hareketinin başarıya ulaşmasında oldukça başarılı olmuştur. Bu sebeple Abbâsî ihtilal hareketinin başarıya ulaşmasında Horasan bölgesinin önemi oldukça büyüktür. Bu hareketten haberdar olan dönemin Emevî halifesi II. Mervân b. Muhammed (744-749), İbrahim b. Muhammed'i yakalatarak hapse attırmış, o da hapisteyken 132/749 tarihinde ölünce<sup>31</sup> davetin başına Abdullah b. Muhammed (es-Seffâh) geçmiş ve Kûfe'de hutbe okuyarak 132/749 tarihinde Abbâsî Devleti'nin kurulduğunu açıklamıştır.<sup>32</sup>

### 3. Ebü'l-Abbâs es-Saffâh Döneminde Abdullah b. Ali'nin Askerî ve Siyasî Faaliyetleri

“*er-Rızâ min Âl-i Muhammed*” sloganıyla eylem safhasına geçen Abbâsî ihtilal hareketi içerisinde davetin teorisyeni olan Muhammed b. Ali'nin kardeşi Abdullah b. Ali'nin bu hareketin son aşamaya gelmesi konusunda hangi görevleri üstlendiği hususunda kaynaklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir.<sup>33</sup> Ancak her ne kadar bu konu hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamasına rağmen davetin liderinin kardeşi olması hasebiyle onun Abbâsî ihtilal hareketinde önemli görevler üstlendiğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte Abdullah b. Ali askerî ve siyasî sahalardaki şöhretine II. Mervân b. Muhammed'i Zap Suyu savaşında mağlup etmesiyle<sup>34</sup> ve Şam bölgesinde Emevîlere yönelik yaptığı katliamla ulaşmıştır.<sup>35</sup> Öyle ki o, barış yapmak amacıyla Ümeyyeoğullarının ileri gelenlerini yemeğe davet etmiş, daha önceden kurulan tuzak gereğince davete katılan Emevî prenslerinin tamamı öldürülmüş ve onların ölüm inilteleri arasında yemek ziyafeti verilmiştir.<sup>36</sup> Daha sonra ise Şam bölgesinde Abbâsîlere karşı ortaya çıkan ayaklanmaları bastırarak ününe ün katmış<sup>37</sup> ve Abbâsî Devleti'nin birinci halifesi Ebü'l-Abbâs es-Saffâh (749-754) tarafından Şam bölgesine vali tayin edilerek ödüllendirilmiş<sup>38</sup> ve Halife'nin vefatına kadar devletin bekası için askerî ve idari görevlerde bulunmuştur. Hatta Ebü'l-Abbâs'ın onu 136/754 tarihinde Bizans üzerine sefere çıkmakla görevlendirmiş, o da bu amaç doğrultusunda Dâbık'a gelerek ordugâhını kurmuş, Şam, Cezîre, Musul, Horasân ve Irak bölgelerinden asker toplayarak Bizans topraklarına doğru sefere çıkmıştır.<sup>39</sup> Abdullah b. Ali, Şam bölgesi valisi olarak yeğeni olan Ebü'l-Abbâs'ın hilâfeti döneminde devlete bağlılığını her fırsatta göstermiş, hem iç isyanların bastırılmasında hem de Bizans'a karşı seferler düzenlemesi konusunda üzerine düşen vazifeleri layıkıyla yerine getirmiştir. Yani Abdullah b. Ali, yeğenin hilâfeti döneminde iktidara gelmek için herhangi

<sup>30</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 3/96; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/254-258.

<sup>31</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 3/93-98; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/348; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/422-423.

<sup>32</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 3/103-114; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/344-348; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/408-416.

<sup>33</sup> Cem Zorlu, *Abbâsîlere Yönelik Dinî ve Siyasî İsyenlar*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001), 44.

<sup>34</sup> İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/424-429.

<sup>35</sup> İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/429-432.

<sup>36</sup> İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/430-432. Sadece böyle bir tuzağın tertipleneceğini tahmin eden Abdurrahman b. Muâviye b. Hişâm bu yemeğe katılmayarak katliamdan kurtulmuş ve uzun bir yolculuktan sonra kölesi Bedir ile birlikte Endülüs'e giderek Endülüs Emevî Devletini kurmuştur. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/493-496. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yaşar Emrah Koşdaş, *Kureyş Şahini I. Abdurrahman Dönemi Endülüs Tarihi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2021), 19-121.

<sup>37</sup> Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/358-359.

<sup>38</sup> Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/365, 367, 372.

<sup>39</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 3/85; Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehbî, *el-Iber fi Haber men Ğaber* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985), 1/143; Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mukerram b. Ali b. el-Ensârî, İbn Manzûr, *Muhtasarü Târîhi Dımaşk* (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1984), 13/148.



bir faaliyet içerisinde bulunmamış ve kendisine verilen görevleri ise şüphe bırakmayacak şekilde deruhte etmiştir.

#### 4. Ebû Ca'fer Mansûr'un Hilâfet Makamına Geçmesi

Abdullah b. Ali'nin, yeğeni Ebü'l-Abbâs es-Saffâh döneminde hilafet tartışmalarında bulunmaması, yeğenin, kendisini yerine veliaht bırakma düşüncesinden dolayıdır. Çünkü Ebü'l-Abbâs es-Saffâh, Emevîlerin son halifesi II. Mervân b. Muhammed'in yüz yirmi bin<sup>40</sup> veya yüz elli bin kişiden oluşan ordusunun<sup>41</sup> üzerine göndereceği orduya komutan belirlemek için aile üyeleriyle toplantı yapmış ve bu orduya komuta edecek kişinin de veliahtı olacağını belirtmiş, orada bulunanlar da bu duruma şahitlik ederek biat etmişlerdi.<sup>42</sup> Bunun üzerine Abdullah b. Ali büyük bir cesaret örneği göstererek II. Mervân'ın üzerine giderek Zab Nehri kenarında onu mağlup etmiş ve Emevî Devleti'ne son vermiştir.<sup>43</sup> Ebü'l-Abbâs es-Saffâh, aile üyeleri içerisinde II. Mervân b. Muhammed ile savaşacak ordunun komutanlığını kabul ettiği için Abdullah b. Ali'yi veliaht tayin edeceğini belirtmiştir. Ancak bu taahhüt yazıya dökülerek resmi bir özellik kazanmamıştır. Cem Zorlu, bu taahhüdün resmileşmemesini şöyle değerlendirmektedir:

*“Abdullah'ın alenî ve yazılı bir vesika istememiş olmasını, Ebü'l-Abbâs'a olan güvenine, aile fertlerinin şهادetine ve Ebü'l-Abbâs'ın dört sene gibi kısa süren hilâfeti boyunca onun cepheden cepheye koşarak devletin temellerini sağlamlaştırmak için yaptığı yoğun mücadeleden fırsat bulamayışına bağlayabiliriz.”<sup>44</sup>*

Her ne kadar bu taahhüt resmi bir özellik kazanmasa da Abbâs ailesinin üyeleri bu hakikati bilmekteydiler ve zihin dünyalarında Abdullah b. Ali'nin bu taahhüdü kullanarak hilâfet talebinde bulunacağı endişesini taşımaktaydılar. Nitekim Ebü'l-Abbâs es-Saffâh, Ca'de b. Hübeyre el-Mahzûmî'yi çağırıp ona; *“Sana bir konu hakkında bilgi vereceğim, ama sen onu hiç kimseye söylemeyeceksin”* dedi. Ca'de b. Hübeyre; *“Tamam”* dedikten sonra Ebü'l-Abbâs;

*“Amcam Abdullah b. Ali, komutanlarıyla ve ordusuyla II. Mervân b. Muhammed'i öldürmeyi başarmış ve ben de kendisini veliahd tayin etme sözü vermiştim ve sen de bunu biliyorsun. Ancak kardeşim Ebû Ca'fer Mansûr'un halife olma isteğini, ilmini, faziletini, olgunluğunu ve Allah'ın emrini yerine getirmek için yaptıklarını bildiğim halde nasıl olur da onu veliaht tayin etmem?”*

Bu anlatılanları dinleyen Ca'de b. Hübeyre, Ebû Ca'fer Mansûr'un özelliklerini anlatıp kendisini övdükten sonra ben Bizans seferindeyken kardeşi Süleyman b. Abdülmelik'ten sonra Ömer b. Abdülazîz'in halife olduğuna dair mektubu alınca beni çağırıtı ve gelen mektubu okumam için bana verdi. Daha sonra Mesleme b. Abdülmelik ağlamaya başlayınca Ca'de b. Hübeyre;

<sup>40</sup> Şihâbüddîn Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* (Kahire: el-Mektebetü'l-Arabiyye, 1984), 22/45; Ebü'l-Fidâ el-Hâfız İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1994), 10/48.

<sup>41</sup> İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 10/48.

<sup>42</sup> Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 2/301; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/377.

<sup>43</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 3/84; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/350-351; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/424-429; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 10/48-49.

<sup>44</sup> Zorlu, *Abbâsîlere Yönelik Dinî ve Siyasî İsyânlar*, 50.

*“Allah Emir'in durumunu düzeltsin. Kardeşinin vefat ettiğine ağlama, fakat hilâfetin babanın çocuğundan çıkıp amcanın oğluna geçişine ağla, yani hilâfetin kardeşlerinden çıkıp amcaoğullarına geçtiğine ağla” dedi. Bunun üzerine Mesleme b. Abdülmelik sakalları ıslanuncaya kadar ağladıktan sonra, yeter artık, ne demek istediğini anladım”* diyerek Ca'de'nin konuşmasını bitirmesini istedi.<sup>45</sup>

Bu rivâyette anlatılanlar Ebü'l-Abbâs es-Saffâh'ın amcasına verdiği veliaht olma sözünü hâlâ hatırladığını göstermektedir. Halife, verdiği bu taahhüdü unutmamasına rağmen kardeşini de çeşitli özelliklerinden dolayı yerine veliaht bırakmak istemektedir. Ancak o, devletin yeni kurulmuş olması ve taşların yerli yerine oturmamasından dolayı bu düşüncesini gerçekleştirememiştir. Fakat Halife, vefatından üç gün önce<sup>46</sup> yakınlarının ve çevresinin de telkinleriyle kardeşi Ebû Ca'fer'i birinci veliaht, kardeşinden sonra da ikinci veliaht olarak İsa b. Musa b. Muhammed'i tayin etmiştir.<sup>47</sup> Bu esnada Abdullah b. Ali Bizans seferinde olduğu için bu veliaht tayinlerinden haberi yoktu. Anlaşılan Ebü'l-Abbâs es-Saffâh, onun yokluğunu fırsat bilerek böyle bir tasarrufta bulunmuştur. Yoksa cesur, bahadır ve çok zeki olan<sup>48</sup> Abdullah b. Ali kendisinin veliahtlıktan azledilmesine tepkisiz kalmazdı.

Ebü'l-Abbâs es-Saffâh *“Abdullah'tan Allah Resûlü'nün aile üyelerine, dostlara ve bütün Müslümanlara...”* şeklinde başlayan veliaht tayinini belirten mektubunu yazdıktan sonra;

*“Ey Amca! Vefat ettiğim zaman beni elbisemle ört ve bu mektubu insanlara okuyuncaya kadar da ölümümü gizle. Mektubum okunduğu zaman veliaht tayin ettiğim kişiye biat al. İnsanlar biat ettikten sonra ise benim teçhiz, tekfin ve defin işlerimi yerine getir.”*

Halife bu mektubu mühürledikten sonra İsa b. Musa'ya teslim etti.<sup>49</sup> Ebü'l-Abbâs es-Saffâh bu mektubu amcasına verdikten sonra otuz altı yaşındayken 12-13 Zilhice 136/754 tarihinde Pazar günü vefat etti.<sup>50</sup> Halife'nin ölümünden hemen sonra herhangi bir karışıklığa meydan vermemek için bu esnada Ebû Ca'fer Mansûr hac vesilesiyle Mekke'de bulunmasına rağmen İsa b. Ali tarafından Enbâr'da bulunan Hâşimîlerden ve komutanlardan Ebû Ca'fer Mansûr adına biat alındı.<sup>51</sup> Rivâyete göre biat edenler arasında Ebû Müslim de bulunmaktaydı.<sup>52</sup> Ancak İsa b. Ali, Abdullah b. Ali'nin bu gelişmelerden haberdar edilmesini hoş karşılamadı. Halife'nin vefat haberini on beş gün sonra Mekke yolundayken öğrenen Ebû Ca'fer Mansûr<sup>53</sup> yanında bulunan İshâk b. Müslim el-Ukaylî ile amcası Abdullah b. Ali'nin bu durumu kabullenmeyip isyan etmesi halinde ne yapması gerektiği hususunda görüşünü sordu. Bu soruya İshak b. Müslim şöyle cevap verdi:

*“Ey Müminlerin Emiri! Abdullah b. Ali bu hususta kararlıysa, bu çöllerde bizleri yakalamak için süvariler göndererek hilâfet merkeziyle bizim aramıza girecek ve bizleri esir olarak alacaktır. Bu*

<sup>45</sup> Mes'ûdî, *Mürûcü'z-Zeheb*, 3/273.

<sup>46</sup> Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 2/297.

<sup>47</sup> Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/374.

<sup>48</sup> Selâhuddîn Halîl b. Aybek es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1991), 15/321.

<sup>49</sup> Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/374.

<sup>50</sup> Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 2/297-298; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, IV/374.

<sup>51</sup> Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 2/300.

<sup>52</sup> Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/375.

<sup>53</sup> Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 2/300.

*sebeple bulunduğun yerde kal ve başkent Enbâr'a ulaşıncaya kadar geceleri yol alıp gündüzleri gizlenelim.*"<sup>54</sup>

Ebû Câfer Mansûr böyle bir soruyu sorarak amcası Abdullah b. Ali'nin isyan etme, yani kendi halifeliğini kabul etmeme konusunda ne kadar endişeli olduğunu göstermektedir. Nitekim Ebû Ca'fer, Ebû Müslim'e haber göndererek hemen yanına gelmesini istedi. Ebû Câfer'e Hîre'de yetişen Ebû Müslim, Ebû'l-Abbâs'ın ölüm haberini alınca "*innâ lillahi ve innâ ileyhi râciûn*" diyerek ağladı ve Ebû Ca'fer'i üzgün olarak görünce: "*Hilâfet sana geldiği halde bu üzülmünün sebebi nedir?*" diye sordu. Ebû Ca'fer bu soruya; "*Abdullah b. Ali ve Hz. Ali'nin taraftarlarından korkuyorum*" şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine Ebû Müslim: "*Korkmana gerek yok. Ben sana bu hususta yardımcı olacağım. Çünkü Abdullah b. Ali'nin ordusunun geneli Horasanlıdır. Onlar bana isyan etmezler.*" diyerek endişesini gidermeye çalıştı. Bunun üzerine Ebû Ca'fer onun bu yaklaşımından duyduğu sevinci belirtti. Daha sonra ise Ebû Müslim ve insanlar Ebû Ca'fer'e biat ettiler. Böylece Ebû Ca'fer ve Ebû Müslim birlikte Kûfe'ye gittiler.<sup>55</sup> Ebû Müslim, Ebû Ca'fer'in endişelerini ve kaygılarını gidermeye çalışsa da Abdullah b. Ali'nin emri altında büyük bir ordu bulunmaktaydı. Ayrıca Abdullah b. Ali'nin kardeşleri devletin çeşitli yerlerinde valilik görevlerinde bulunmaktaydılar.<sup>56</sup> Eğer Abdullah b. Ali beraberinde bulunan orduyla harekete geçip kardeşleriyle birlikte dayanışma içerisinde bulunursa, Ebû Ca'fer Mansûr'un hilâfet makamına geçmesi bir hayli zorlaşabilirdi. İşte bu durum, Ebû Ca'fer'i endişelendirmekteydi. Ancak Ebû Ca'fer, Kûfe'ye gelerek duruma hâkim olmuş ve gereken önlemleri alarak amcasının isyan etmesi durumunda ise onunla savaşması için Ebû Müslim'i görevlendirmiştir.<sup>57</sup> Çünkü Abdullah b. Ali'nin ordusunda çok sayıda Horasanlı asker bulunmakta ve Ebû Ca'fer, Ebû Müslim'in Horasanlı kimliğini kullanarak ordu içerisinde bulunan Horasanlı askerlerin savaş dışı tutulmalarını veya saf değiştirmelerini amaçlamıştı. Nitekim Abdullah b. Ali de ordusunda bulunan yaklaşık olarak on yedi bin Horasanlı askerini ihanet etme ihtimaline karşı öldürtmüştür.<sup>58</sup>

## 5. Abdullah b. Ali'nin İsyanı

Ebû'l-Abbâs es-Saffâh'ın vefatından sonra yerine kardeşi Ebû Ca'fer Mansûr'un hilâfet makamına geçmesi, Şam valisi olarak görev yapan Abdullah b. Ali'nin hilâfette hak iddia ederek isyan etmesine sebep olmuştur. Çünkü Ebû'l-Abbâs daha önce Mervân b. Muhammed üzerine gidecek orduya komutanlık yapacak kişinin veliahdı olacağını bildirmişti. Ancak Abdullah b. Ali, Bizans seferindeyken Ebû'l-Abbâs verdiği söze sadık kalmayarak yerine kardeşi Ebû Ca'fer'i veliaht tayin etmiştir. Hem Abbâsi Devleti'nin kurulmasında hem de daha sonra Abbâsîlere yönelik ortaya çıkan isyanların bastırılıp yeni devletin istikrar bulmasında önemli rol üstlenmiş olan Abdullah b. Ali, yeğeni Ebû Ca'fer'in halife olması sebebiyle isyan etmekten başka bir seçenek kalmamıştır. Her ne kadar Ebû'l-Abbâs es-Saffâh'ın vefat haberini Abdullah b. Ali'ye geç bildirmeye karar verilmişse de<sup>59</sup> taşlar bir nebze olsun yerli yerine oturunca İsa b. Ali'nin, Ebû Ca'fer Mansûr adına insanlardan biat alındıktan sonra Şam'da

<sup>54</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 3/150.

<sup>55</sup> Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/375; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/461.

<sup>56</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 3/71-73; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/366-372.

<sup>57</sup> Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/377; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/464-465.

<sup>58</sup> Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/378; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/465; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm h. 121-140* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1991), 354.

<sup>59</sup> Ebû'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Abdullah, İbn Asakir, *Târîhu Medineti Dimeşk* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1997), 31/ 61.

bulunan Abdullah b. Ali, Ebü'l-Abbâs es-Saffâh'ın vefatını, Ebû Ca'fer'e biat alındığını ve kendisinin de yeğenine biat etmesi gerektiğini bildiren mektubunu. Bunun üzerine o, beraberinde bulunanların namaza çağırılmasını emretti ve ordusuna Ebü'l-Abbâs es-Saffâh'ın vefat haberini okuduktan sonra:

*“Ebü'l-Abbâs es-Saffâh'ın, Emevîlerin son halifesi II. Mervân'ın 120<sup>60</sup> veya 150 bin kişiden oluşan ordusunun<sup>61</sup> üzerine göndereceği orduya komutan belirlemek için aile üyeleriyle toplantı yaptığını ve bu orduya komuta edecek kişinin de veliahdı olacağını belirttiğini, orada bulunanların da bu duruma şahitlik ederek kendisine biat ettiklerini”<sup>62</sup> belirterek onları kendisine biat etmeye davet etti.<sup>63</sup>*

Ancak ordu içerisinde bulunan Heysem b. Ziyâd el-Huzâî, Abdullah b. Ali'ye itiraz ederek kendisini fitne çıkarmak ve ailesini tehlikeye atmakla suçladı. Bunun üzerine Abdullah b. Ali: *“Sus, annesi olmayasica!”* diyerek Ebü'l-Abbâs'ın vefat ettiğini ve ondan sonra da onun veliahtı olduğunu belirtti. Orada bulunanlardan Ebû Ğassân onu tasdik etti, ancak Heysem b. Ziyâd ve başka bir şahıs ise onu yalancılıkla itham etti.<sup>64</sup> Hatta Heysem b. Ziyâd, Ebü'l-Abbâs'ın veliahdının Ebû Ca'fer olduğunu belirtti.<sup>65</sup> Bu iki şahıs daha sonra böyle tutum ve davranışlarından dolayı Abdullah b. Ali'nin emriyle öldürülmüşlerdir.<sup>66</sup> Böylece muhalefet edenler kesin bir şekilde susturulmuştur. Abdullah b. Ali, başkent Enbâr'da bulunan İsa b. Ali'ye Ebü'l-Abbâs'ın kendisini veliaht tayin ettiğini belirtip komutanlardan ve Şam halkının çoğundan biat aldığını bildiren mektup gönderdi.<sup>67</sup> Daha sonra ise halifeliğinin göstergesi olarak Züfer b. Âsım'ı Kinnêsîn, Osmân b. Abdüla'lâ'yı Dimeşk, Hakem b. Dab'ân'ı Filistin, kardeşi ve veliahdı olan Abdüssamed b. Ali'yi ise Cezîre bölgesi valiliklerine tayin etti, Ermenistan valisi Hasan b. Kahtabe'yi, Azerbaycan valisi Mâlik b. Heysem'i ve Şamşât valisi Muhammed b. Su'l'u kendisine katılmaya davet etti, fakat bunlardan olumlu bir cevap alamadı.<sup>68</sup> Abdullah b. Ali, Ebü'l-Abbâs'ın veliahdı olduğunu belirterek halife olduğunu ilan edip kendi adına hutbeler okutması ve çeşitli yerlere valiler atması, Ebû Ca'fer ile muhtemel taht kavgasının sebeplerini teşkil etmektedir. Bu amaçla Abdullah b. Ali savaşmak üzere ordusuyla Irak'a yöneldi.<sup>69</sup>

Ebü Ca'fer Mansûr, amcası Abdullah b. Ali'nin halifelik iddiasıyla isyan ettiğini öğrenince Ebû Müslim el-Horasânî ile durum değerlendirmesi yaptı ve Ebû Müslim ona şu tekliflerde bulundu: *“İstersen taraftarlarımı toplar, sana hizmet ederim, istersen Horasan'a gider, askerlerimle sana yardıma gelirim, istersen Abdullah b. Ali ile savaşırım.”* Bunun üzerine Ebû Ca'fer, Ebû Müslim'in, Abdullah b. Ali ile savaşmasını emretti<sup>70</sup> ve ordunun en iyi şekilde savaşa hazırlanması için on iki veya on sekiz milyon dirhem verdi. Ayrıca askerlerin maaşlarını altmış dirhemden seksen dirheme çıkarttı ve olası bir savaşta bağlılıklarını sağlamak amacıyla amcalarına da birer milyon dirhem verdi.<sup>71</sup> Ebû Ca'fer Mansûr bunlara paralel olarak Abdullah b. Ali ile yapılacak savaşta başarılı olunması için şurta teşkilatının başında bulunan Cevher b.

<sup>60</sup> Şihâbüddîn Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* (Kahire: el-Mektebetü'l-Arabiyye, 1984), 22/45; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 10/48.

<sup>61</sup> İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 10/48.

<sup>62</sup> Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb, *Târîhu'l-Ya'kûbî* (Beyrut: Müessesetü'l-E'lemî, 1993), 2/301. Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/377.

<sup>63</sup> İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/464.

<sup>64</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Esrâf*, 3/150.

<sup>65</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Esrâf*, 3/82.

<sup>66</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Esrâf*, 3/150.

<sup>67</sup> Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 2/301.

<sup>68</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Esrâf*, 3/82.

<sup>69</sup> Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 2/301.

<sup>70</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Esrâf*, 3/87; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/464-465.

<sup>71</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Esrâf*, 3/87.

Mirâr'ı azletti ve yerine Abdülcebbâr b. Abdurrahman'ı tayin etti, onu Abdullah b. Ali ile savaşıması için Kırgısyâ'ya gönderdi. Halife, Dicle Nehri'nin kenarında bulunan Deyrû'l-Cesâlik'e karargâhını kurduktan sonra İsa b. Akîl'i Heyt'e, Abdülcebbâr'ın kardeşi Abdülazîz'i Beled'e gönderdi ve ona; "*Abdullah b. Ali'nin hezimete uğradığı sana ulaşsa bile, yerinden asla ayrılma*" talimatını verdi. Bir komutanı Tikrit'e gönderdi ve Musa b. Ka'b'a mektup yazarak şöyle dedi: "*Oğlun Uyeyne'yi yerine bırak ve sana beş yüz bin dirhem verilmesini emrettim. Onları almaya gel.*" Daha sonra ise İrmîniyâ'da bulunan Hasan b. Kahtebe'nin gelmesi için mektup yazdı. O da Musul'un Kehîl denilen bölgesinde bin kişiden oluşan askeriyeye Ebû Müslim'e katıldı. Ebû Müslim de onu öncü birliklerin başına komutan tayin etti.<sup>72</sup> Böylece Ebû Ca'fer Mansûr hilâfet merkezinin güvenliğini sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri aldı. Hatta Ebû Ca'fer, savaş yapmadan ortaya çıkan bu taht kavgasını çözmek amacıyla Muhammed b. Su'l'a, Abdullah b. Ali'nin yanına giderek tuzak kurmasını ve fırsatını bulunca da onu öldürmesini söyledi. Bunun üzerine Muhammed b. Su'l, Abdullah b. Ali'nin yanına gelerek onun güvenini kazanmaya çalıştı ve bu amaçla o: "*Ebü'l-Abbâs'ın benden sonra amcam Abdullah halifedir*" dediğini işittiğini söyledi. Ancak Abdullah b. Ali ona: "*Yalan söylüyorsun, seni buraya Ebû Ca'fer gönderdi*" diyerek onu öldürünce<sup>73</sup> Ebû Ca'fer emeline ulaşamamıştır.

Ebû Ca'fer Mansûr cephesinde bunlar yaşanırken Abdullah b. Ali, Ebû Müslim el-Horasânî'den dolayı ordusunda bulunan Horasanlı askerleri ihanet ederler düşüncesiyle öldürmüş<sup>74</sup> ve kendisine ilk biat edenlerden olan Humeyt b. Kahtebe'yi Haleb'e vali tayin etmiş, ancak o esnada buranın valisi bulunan Züfer b. Âsım'a yazdığı mektupta yanına geldiğinde onu öldürmesini emretmiştir. Mektupla beraber Haleb'e giden Humeyt, yolda götürdüğüm mektupta benim aleyhime herhangi bir şeyin olup olmadığını bilmiyorum diyerek onu açıp okumuş ve Abdullah b. Ali'nin hilesini anlayarak beraberinde bulunan pek çok askerle birlikte karşı tarafa geçmiştir.<sup>75</sup> Abdullah b. Ali'yi böyle bir hile yapmaya iten sebep, muhtemelen Ebû Müslim el-Horasânî'nin komutası altında bulunan Hasan b. Kahtebe'nin<sup>76</sup> kardeşi Humeyt b. Kahtebe'yi etkileyip kendi saflarına çekme kaygısıdır. Abdullah b. Ali, Ebû Ca'fer ile girişeceği savaştan önce aldığı yanlış kararlar neticesinde ordusu içerisinde önemli oranda güç kaybına uğramış ve kendisiyle ordusu arasında güven probleminin oluşmasına neden olmuştur. Bu aşamada Ebû Ca'fer psikolojik olarak amcasına karşı üstünlük sağlamıştır.

Abdullah b. Ali, yeğenini halife olduğunu öğrenince ordusuyla birlikte Harrân'a giderek böyle bir durumu kabul etmediğini belirtmiş, bunun üzerine de Ebû Ca'fer, amcasıyla savaşıması için Ebû Müslim'i görevlendirmiştir. Ancak Halife, amcasıyla savaşa girişmeden önce ortaya çıkan sorunu barış yoluyla çözmek amacıyla mektup yazarak onu biata çağırmasına rağmen Abdullah b. Ali de yazdığı mektupta yeğeninin hilâfet makamına gelebilecek vasıflara sahip olmadığını belirterek kendisine biat etmeyeceğini belirtti.<sup>77</sup> Bu yaklaşımlardan sonra amca-yeğen arasında savaş kaçınılmaz hale geldi. Bu amaçla Abdullah b. Ali Harrân, savunma harbi için ordugâh kurmaya elverişli olmadığı için Nusaybin'e gitmeye karar verdi. Ayrıca Nusaybin harp stratejisi açısından da önemli bir şehir idi. Çünkü burası Şam'a giden ana yolun üzerinde bulunuyordu. Böylece gerektiğinde Şam'dan askerî ve lojistik desteği kolaylıkla alabilecekti.<sup>78</sup> Bu gerekçelerle Abdullah b. Ali Nusaybin'e gelerek karargâhını kurdu ve askerlerinin kendisine olan bağlılıklarını arttırmak, güvenlerini kazanmak amacıyla onlara büyük oranda paralar verip

<sup>72</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 3/87.

<sup>73</sup> İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/465.

<sup>74</sup> Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/378; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/465.

<sup>75</sup> Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/378; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/465; Hasan İbrahim Hasan, *Siyasî, Dinî, Kültürel, Sosyal İslâm Tarihi*, çev. İsmail Yiğit ve diğerleri (İstanbul: Kayihan Yayınları, 1987), 2/398.

<sup>76</sup> İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/465.

<sup>77</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 3/147.

<sup>78</sup> Zorlu, *Abbâsîlere Yönelik Dinî ve Siyasî İsyenlar*, 67.

hediyeler dağıttı.<sup>79</sup> Ayrıca daha önce öldürttüğü Horasanlı askerlerin eşyalarını da onlar arasında paylaştırdı.<sup>80</sup> Abdullah b. Ali'nin kardeşi Abdüssamed'in Musul yakınlarında Ebû Müslim'in öncü birlikleri komutanı Humeyt b. Kahtebe'ye yenilip esir olduğu<sup>81</sup> haberini alan Abdullah b. Ali, Nusaybin'de savaş hazırlıklarına başladı. Bu bağlamda o, Ebû Müslim'in ordusuna engel olmak amacıyla hem ordusunun hem de yüz bin işçinin yardımıyla Nusaybin dağlarından nehre kadar olan alana hendek kazdırdı. Savaş esnasında kullanılacak olan yiyecekleri, savaş araç ve gereçlerini bu kazılan hendeğe getirtti<sup>82</sup> ve arka tarafa ise mancınıklar yerleştirdikten sonra Irak tarafından gelecek ordunun geçişini engellemek amacıyla yola dikenler koydurttu. Ayrıca köyleri ve ekili arazileri de arka tarafına aldı.<sup>83</sup> Böyle bir hareket tarzı belirlenmesindeki amaç ise; ihtiyaç halinde hem lojistik hem de askerî desteği rahatlıkla temin edebilmektir. Belli ki Abdullah b. Ali meydan savaşı yerine savunma savaşı yapmayı tercih etmişti.<sup>84</sup> Abdullah b. Ali'nin ordusuna bu şekilde savaş düzeni aldırması karşısında Ebû Müslim'in ordusunda bulunan Hişam b. Amr et-Tağlibî, Ebû Müslim'e: "*Kendi ordusuyla Halife Ebû Ca'fer Mansûr arasında düşman unsuru bulunmaması için karargâhını Nusaybin'in alt tarafına kurmasını tavsiye etti.*" Ebû Müslim de bu tavsiye doğrultusunda ordugâhını Nusaybin'in güneyine kurdu.<sup>85</sup>

Daha önce Ebû Ca'fer Mansûr, İrmîniyye'de bulunan valisi Hasan b. Kahtebe'ye mektup yazarak Ebû Müslim'in Abdullah b. Ali'ye ansızın saldırmasını emretmişti. Ancak Ebû Müslim, Abdullah b. Ali'nin ordugâhının karşısını karargâhını kurduktan sonra hemen saldırıya geçmeyi göze alamadı. Ebû Müslim muhtemelen Abdullah b. Ali'nin ordusu içerisinde ikilik çıkartmak amacıyla ona: "*Ben buraya seninle savaşmak için gelmedim. Müminlerin emiri beni Şam'a vali tayin etti. Ben de şimdi oraya gidiyorum.*" diye bir mektup yazdı. O, yazdığı mektupta, kim Abdullah ile beraberse o, Abdullah'ındır. Bunun üzerine Abdullah b. Ali'nin ordusunda bulunan Şamlılar:

*"Onun, beldemize gelip istediği kadar adam öldürüp çocuklarımızı ve kadınlarımızı esir alması durumunda bizler nasıl olur da seninle burada kalabiliriz. Savaşmak için Şam'a gidip ona engel olacağız"* diyerek ordudan ayrılmak istediler.

Ancak Abdullah b. Ali: "*Allah'a yemin olsun ki o, Şam'a gitmiyor, sırf sizinle savaşmak için geliyor. Eğer beklerseniz, o size mutlaka gelecektir.*" diyerek Şamlıları sakinleştirmeye çalıştı. Fakat Abdullah b. Ali her ne kadar bunun bir tuzak olduğunu söylemeye çalıştıysa da başarılı olamayarak ordusuyla birlikte Nusaybin'den ayrılarak Şam'a gitmek zorunda kaldı. Abdullah b. Ali'nin ordusuyla Nusaybin'den ayrıldığını gören Ebû Müslim, onun ordugâhının yerine kendi askerleri için karargâh kurdu ve etrafta bulunan su kuyularının içerisine ölmüş hayvan pislikleri atarak kullanılamaz hale getirdi. Bu gelişmelerden haberdar olan Abdullah b. Ali ordusuna: "*Ben sizlere daha önce bütün bunların olabileceğini söylemiş miydim?!*" diyerek sitem ettiyse de yapacağı hiçbir şey yoktu. Abdullah b. Ali daha sonra Ebû Müslim'in karşısında savaş konumu almak için tekrar Nusaybin'e döndü ve Ebû Müslim'in terk ettiği yere ordugâhını kurdu.<sup>86</sup>

<sup>79</sup> Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse* (Beirut: Müessesetü'l-E'lemî, 2006), 358.

<sup>80</sup> Zorlu, *Abbâsîlere Yönelik Dinî ve Siyasî İsyânlar*, 67.

<sup>81</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 3/88.

<sup>82</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 3/87; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/464-465.

<sup>83</sup> Muhtâr b. Tâhir el-Makdîsî, *Kitâbü'l-Bed ve't-Târîh* (Paris: Mektebetü'l-Esedî, 1916), 6/77.

<sup>84</sup> Zorlu, *Abbâsîlere Yönelik Dinî ve Siyasî İsyânlar*, 68.

<sup>85</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 3/87.

<sup>86</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 3/87; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/378-379; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/466; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm (h. 121-140)*, 354.

40 bin kişiden oluşan<sup>87</sup> ordusuyla savaş meydanına gelen Ebû Müslim bu hamlesiyle 100 bin askerden oluşan<sup>88</sup> Abdullah b. Ali'nin ordusu içerisinde ikilik çıkartmayı başardı. Böylece tarafların birbirlerine olan güveni sarsıldı. Yani Abdullah b. Ali savaş başlamadan önce psikolojik olarak Ebû Müslim'in ordusu karşısında zor duruma düştü. Savaş başlamadan önce Abdullah b. Ali ordusu içerisinde bulunan 17 bin Horasanlı askeri Ebû Müslim tarafına geçme ihtimaline karşılık öldürünce ordusunun asker sayısı 83 bine düştü. Bütün bu gelişmelerden sonra iki ordu savaş konumu almış ve Abdullah b. Ali'nin ordusunun sağ tarafında Bekkâr b. Silm el-Ukaylî, sol tarafında Habîb b. Süveyd el-Esedî, süvarilerin başında Abdullah'ın kardeşi Abdüssamed b. Ali bulunmaktaydı. Ebû Müslim'in ordusunun ise sağ tarafında Hasan b. Kahtabe, sol tarafında da Hâzim b. Huzeyme yer almaktaydı. Savaş iki tarafın karşılıklı saldırısıyla fiilî olarak başlamış ve zaman zaman da iki taraftan biri diğerine üstünlük sağlamaya çalışmıştı. Savaşın ilerleyen sürecinde Abdullah b. Ali'nin ordusunda bulunan Abdüssamed b. Ali'nin Ebû Müslim'in ordusuna saldırarak 18 kişiyi öldürdüğünü, daha sonra tekrar saldırarak safları bozup darmadağın ettiğini gören Hişâm b. Amr et-Teğlebî, Ebû Müslim'e: *"Atını şu tepeye çevirip askerlerine bir görünsen de hezimete uğramış olan askerlerin seni görünce belki dönerler"* tavsiyesinde bulundu. Bunun üzerine Ebû Müslim paniğe kapılarak dağılan ordusunu toparlayabilmek için: *"Akıllı olanlar böyle bir durumda atlarını geriye çevirmezler. Ey Horasanlılar! Geri dönünüz. Çünkü sonuç, takvâ sahiplerininindir."* Ebû Müslim'in bu çağrısına kulak veren Horasanlılar bölükler halinde geri dönmeye başladılar. Askerlerin dönmeye başladığını gören Ebû Müslim şu şiiri söyledi: *"Ailesine gitmek isteyen gitsin. Fakat ölümden kaçış yoktur."*<sup>89</sup>

Ordusunun büyük bir hezimete uğramasını engelleyen Ebû Müslim, 7 Cemâziyelâhir 136-137 tarihinde Salı veya Çarşamba günü sağ tarafta bulunan komutanı Hasan b. Kahtabe'ye gönderdiği haberde bazı askerlerini sağ tarafta bırakmasını ve kendisinin ise sol tarafa geçmesini emretti. Böyle bir saf değişikliğini gören Şamlılar, sol tarafı bırakarak Ebû Müslim'in karşına düşen sağ tarafa ağırlık verdiler. Bunun üzerine Ebû Müslim de merkezde bulunan askerî birliklerine, sağ tarafta kalanlarla birlikte Şamlıların sol tarafına hücum etmelerini emretti. Ebû Müslim'in bu hamlesi, sol tarafta bulunan Şamlıları çok zor durumda bırakınca askerler arasında çözümler başladı. Merkez ve sağ tarafın bu manevrası sonucunda Abdullah b. Ali ve ordusu büyük bir hezimete uğradı. Bu durum karşısında Abdullah b. Ali, İbn Sürâka'ya: *"Bu gelişen son durumlar hakkında ne düşünüyorsun?"* diye sordu. İbn Sürâka, Abdullah b. Ali'ye şöyle cevap verdi: *"Sabredip ölünceye kadar savaşman gerekir. Çünkü senin gibi birisinin kaçması uygun değildir. Hani sen daha önce II. Mervân'ı kaçıdığı için kınamıştın."* Bunun üzerine Abdullah b. Ali: *"Irak'a sığınıyorum"* deyince İbn Sürâka da ona eşlik etti. Böylece Abdullah b. Ali dört ay süren bu mücadelede büyük bir yenilgiye uğrayarak savaş meydanında askerlerini terk ederek kaçmak zorunda kaldı. Ebû Müslim ise bu galibiyetten dolayı elde ettiği ganimetleri toplayıp Ebû Ca'fer'e savaşı kazandığını bildirmek için mektup yazdı. Ebû Ca'fer de elde edilen ganimetleri hesaplayıp kayda geçirmesi için azatlısı Ebû'l-Husayb'ı gönderdi, ancak Ebû Müslim, Halife'nin bu yaklaşımına kızdı. Savaş sonrasında Abdullah b. Ali'nin kardeşi ve savaşın da önemli komutanlarından biri olan Abdüssamed b. Ali canını zor kurtarıp Rusâfe'ye geldi. O, Cevher b. Merrâr el-Iclî'nin komutasındaki askerler gelinceye kadar burada kaldı. Cevher b. Merrâr el-Iclî, onu tutuklayıp Ebû Husayb'ın eşliğinde Ebû Ca'fer'e gönderdi. Ebû Ca'fer de onu Kûfe valisi olan Isa b. Musa'nın yanına gönderdi. Burada kendisine eman verilen Abdüssamed b. Ali hem serbest kalmış hem de çeşitli ihsanlara

<sup>87</sup> Ebû Muhammed Ahmed b. A'sem el-Kûfi, *Kitâbü'l-Futûh* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 4/383.

<sup>88</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Esrâf*, 3/84; Muhammed Hudarî Bey, *Muhâdarât Târîhu'l-Ümemi'l-İslâmiyye ed-Devletü'l-Abbâsiyye* (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1986), 36.

<sup>89</sup> Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülük*, 4/379; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 5/466-467; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm h. 121-140*, 354.

kavuşmuştur.<sup>90</sup> Taberî'nin rivâyetine göre ise Halife'den eman isteyen İsmail b. Ali'dir.<sup>91</sup> Belâzürî'nin rivâyetine göre ise Abdüssamed b. Ali'ye bu ikram ve hediyelerin yanı sıra bin dinar daha verilmiştir.<sup>92</sup>

## 6. Abdullah b. Ali'nin İsyân Sonrası Hayatı ve Vefatı

Şam ordusunun, Ebû Müslim'in ordusundan yaklaşık olarak iki kat daha fazla olmasına rağmen Horasanlı askerlerin öldürtülmesi, Humeyt b. Kahtebe'nin öldürtülmeye çalışılması ve Şamlı askerlerin iyi bir şekilde organize edilerek savaş stratejisinin belirlenmemesinden dolayı Abdullah b. Ali beklemediği bir hezimetle uğradı ve savaş alanını terkederek beraberindekilerle birlikte önce Rüsâfe'ye,<sup>93</sup> burada bir gece kaldıktan sonra Şam'a, oradan Mekke'ye, buradan da Basra'ya giderek<sup>94</sup> buranın valisi olan kardeşi Süleyman b. Ali'ye sığınmak zorunda kaldı. Süleyman b. Ali, Abdullah b. Ali ve beraberindekilere sığınma hakkı vererek onlara çeşitli ikramlarda bulundu. Böylece onlar, valinin koruması altında gizlenerek uzun bir süre kaldılar.<sup>95</sup> Daha fazla gizli olarak yaşayamayacağını düşünen Abdullah b. Ali, kardeşi olan Basra valisi Süleyman b. Ali aracılığıyla Ebû Ca'fer'e biat etmek istediğini bildirdi. Bunun üzerine Süleyman b. Ali'nin: “*Ey Müminlerin Emiri! O, senin babanın oğludur ve durumunu da düzeltmiştir. Bu sebeple onu affetmenin sana bir mahzuru yoktur.*” şeklinde yazdığı mektuba cevaben Halife: “*Gördüğün zaman, onun güvenliğinde olduğunu belirtirsin.*” diyerek ona eman verdiğini belirtti ve hatta Süleyman'ın, onun hacca gitme talebini: “*Açık bir şekilde hacca gitmesine izin veriyorum*” şeklinde kabul etti. Ancak Abdullah b. Ali izin verilmesine rağmen hacca gitmedi.<sup>96</sup>

Abbâsî Devleti'nin kurulmasında ve daha sonra devlete karşı çıkan isyanların bastırılmasında etkin rol oynayan Abdullah b. Ali'nin isyanın bastırılıp kendisinden biat alınması, onun potansiyel bir iktidara rakip olarak görülmesine engel değildir. Çünkü bu ve bunun gibi isyancılar daima fırsat kollayarak kendi amaçlarına hizmet edebileceğine inandıkları herhangi bir durumu asla görmezden gelemezler. İktidar da bu yapıda ve eğilimde olan kişileri sürekli olarak gözetim altında tutup girişebilecekleri en ufak eylemleri ciddiye alarak gereken tedbiri almakta bir an bile geri durmaz. Bu bağlamda Abdullah b. Ali, Abdülkays'ın mevlâsı fakih Yûnus b. Ubeyd'in cenaze törenine kardeşi Süleyman ile birlikte katılmıştı. Yani Abdullah b. Ali halka Basra'da olduğunu ihsas ettirmiş ve Batîha bölgesindeki halk, harâc konusunda Ebû Ca'fer Mansûr ile sorun yaşayınca bir grup insan Abdullah b. Ali'ye gelerek: “*Ey Müminlerin Emiri! İnin. Size biat edelim*” talepte bulunmuş, ancak vali Süleyman b. Ali onları dağıtarak olayın daha fazla büyümesine engel olmuştur. Ancak bu olanlardan haberdar olan Halife, Süleyman b. Mücâlid ile valiye bir mektup göndererek Abdullah b. Ali'nin tutuklanmasını emretmiş, ancak vali Süleyman b. Ali: “*Abdullah b. Ali'ye eman verdiğini*” belirterek bu emri yerine getirmekten kaçınmıştı. Bunun üzerine Ebû Ca'fer, Basra'daki Berîd teşkilatının başına Süleyman b. Mücâlid'i getirdi. Rûh b. Hâtem b. Kubeysa b. Mühelleb'i seçkin askerlerden oluşan dört bin kişiyle Basra'ya gönderdi. Ayrıca Süleyman b. Ali'yi görevden aldı ve yerine Süfyân b. Muâviye'yi tayin ederek büyük bir orduyla Basra'ya gönderdi. Harâc konusunda Halife ile anlaşmazlığa düşen insanların isyan etmesini engellemek amacıyla komutan Ebû'l-

<sup>90</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 3/88; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/379; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/467; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm h. 121-140*, 354.

<sup>91</sup> Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/379.

<sup>92</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 3/88.

<sup>93</sup> Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/380.

<sup>94</sup> İbn A'sem, *Kitâbü'l-Futûh*, 4/ 384.

<sup>95</sup> Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/ 380; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/468.

<sup>96</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 3/90.



Esed'i büyük bir orduyla bölgeye gidip karargâh kurmasını emretti.<sup>97</sup> Basra'nın yeni valisi görevi devralınca Abdullah b. Ali ve beraberindekiler tutuklanma korkusuyla saklanmak zorunda kaldılar.<sup>98</sup> Onun ve beraberindekilerin yakalanamadığı hilâfet merkezine ulaşınca bu problemi kargaşa çıkartmadan ve Abbâsî ailesi içerisinde bölünmelere meydan vermeden halletme yolunu tercih eden Ebû Ca'fer, valiye mektup yazarak Süleyman b. Ali ve İsa b. Ali'ye baskı uygulayarak kardeşleri Abdullah b. Ali'yi yakalamasını emretti. Ancak bundan da bir netice alınmadı. Bu gelişmeler üzerine durumun daha da kötüye gittiğini gören Süleyman b. Ali, kardeşi İsa b. Ali'ye mektup yazarak Ebû Ca'fer ile görüşme talebinde bulunmasını istedi. İzin verilmesi üzerine Süleyman b. Ali ve İsa b. Ali, Halife ile görüşmeye gittiler. Görüşme neticesinde Ebû Ca'fer b. Mansûr, Abdullah b. Ali'ye eman verdiğini belirtti. Bu güvenden sonra İsa b. Ali ve Süleyman b. Ali Basra'ya giderek kardeşleri Abdullah b. Ali, onun yakınları ve komutanları için emannâme yazması amacıyla İsa b. Ali'nin kâtibi olan Abdullah b. el-Mukaffa'yı görevlendirdiler.<sup>99</sup> Bunun üzerine Abdullah b. el-Mukaffa'nın kaleme aldığı bu eman mektubu<sup>100</sup> özetle şöyledir:

*“Abdullah b. Ali'ye veya beraberindekilerden herhangi birine küçük veya büyük bir rahatsızlık verir, gizli veya açık bir zararım dokunursa, Muhammed b. Ali b. Abdullah tarafından kabul edilmeyeyim, yani zina mahsulü olayım. Bu sebeple beni hilâfetten uzaklaştırmak için savaşmak bütün Müslümanların hakkıdır ve bana etmiş oldukları biat ise geçersizdir. Bu bağlamda onların bana isyan etmelerinde ve isyancılara yardımcı olmalarında bir sakınca olmadığı için aramızda herhangi bir iletişim de kalmamış ve dostluk bağı da yok olmuştur. Verdiği sözden dönenin gücü ve kuvveti olmasın, Rabbinin huzuruna dinsiz olarak gitsin ve bütün dinlere göre de kâfir olduğunu kabul etsin. Bu sebeple yediği, içtiği, giydiği, bindiği, köleleri, hanımları kısacası bütün malı ve mülkü ona haram olsun. Ben bu emanı kendim yazdım. Allah bunu kabul etsin ve gereklerini de yerine getirmeyi nasip etsin.”<sup>101</sup>*

Ebû Ca'fer mektubu okuyunca; *“Bu emanı Abdullah b. Ali'yi görmeden verirsem, onun tekrar isyan etmeyeceğinden nasıl emin olabilirim.”*<sup>102</sup> Bu sebeple bu emanın geçerli olabilmesi için *“Abdullah b. Ali'yi görmeliyim”* şartını ileriye sürdü.<sup>103</sup> Bu şartın yerine getirilmesine bağlı olarak Halife eman verince Süleyman b. Ali ve İsa b. Ali, yanlarına Abdullah b. Ali'yi de alarak Ukbe b. Âzip komutasında bin kişiden oluşan askeri birlik eşliğinde başkente gitmek üzere Basra'dan hareket ettiler.<sup>104</sup> Grup, 18 Zilhicce 139/13 Mayıs 757 tarihinde Perşembe günü saraya ulaştı.<sup>105</sup> Ebû Ca'fer daha önce planladığı şekilde Süleyman b. Ali'yi ve İsa b. Ali'yi içeriye aldırta, ancak Abdullah b. Ali ve taraftarları tutuklanıp hapse atıldılar.<sup>106</sup> Bu olanlardan haberi olmayan Süleyman b. Ali ve İsa b. Ali saraydan dışarıya çıkınca Abdullah b. Ali'yi göremediler, zor da olsa Halife'nin huzuruna çıktılar. Ancak Halife, onları: *“Abdullah b. Ali'nin Horasanlılara yaptıklarından dolayı onların onu öldürmek için aradıklarını öğrendim. Bu*

<sup>97</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 3/90.

<sup>98</sup> Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/392.

<sup>99</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 3/91; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/392; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 5/496; Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed, İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn* (Ürdün: Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, ts), 701.

<sup>100</sup> Bu mektup hakkında geniş bilgi için bkz. Hüseyin Güneş, “Kutsal Değerlerin Siyasete Alet Edilmesi Bağlamında Abdullah b. Ali İsyanı”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/22 (2012/2), 89-100.

<sup>101</sup> Ebû Abdullah Muhammed b. Abdûs el-Cehşiyârî, *Kitâbü'l-Vüzerâ ve'l-Küttâb* (Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1980), 103; Zorlu, *Abbâsilere Yönelik Dinî ve Siyasî İsyânlar*, 76.

<sup>102</sup> Cehşiyârî, *Kitâbü'l-Vüzerâ ve'l-Küttâb*, 104.

<sup>103</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 3/91.

<sup>104</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 3/91.

<sup>105</sup> Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/392.

<sup>106</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 3/91; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/392; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 5/496; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm h. 121-140*, 364.

*sebeple onun benim yanımda daha güvenli olacağını düşündüğüm için sarayda alıkoydum*” diyerek ikna etmeye çalıştı. Bunun üzerine Süleyman b. Ali ve İsa b. Ali, kardeşlerini kurtarma ümitlerini yitirerek Basra'ya dönmek zorunda kaldılar.<sup>107</sup> Halife, bu eman mektubunu çok etkileyici ve kapsamlı bir şekilde kaleme alan Abdullah b. el-Mukaffa'nın öldürülmesi için Basra valisi Süfyân b. Muâviye'ye mektup yazmış, o da daha önce aralarında hoş olmayan şeyler yaşandığı için hemen emri yerine getirerek onu öldürtmüştür.<sup>108</sup>

Ebû Ca'fer'in vermiş olduğu eman, her an isyan etme potansiyeline sahip olduğunu düşündüğü Abdullah b. Ali'yi etkisiz hale getirmek için yapılan planın önemli bir parçasıdır. Çünkü emanı alan Abdullah b. Ali, gerek kendisinin gerekse de çevresinin telkinleri neticesinde ayaklanarak devleti zor duruma düşürebilirdi. Bu açıdan Ebû Ca'fer, onun kardeşlerini kullanarak hilâfet sarayına gelmesi için ikna edilmesini sağladığı Abdullah b. Ali'yi hapse atarak devletin güvenliği açısından tehdit unsuru olan bir engeli bertaraf etmiş oldu. Ancak daha önce devletin güvenliği ve geleceği için tehdit unsuru olarak görülen Ebû Seleme el-Hallâl<sup>109</sup> ve Ebû Müslim el-Horasânî öldürülmüşlerdir.<sup>110</sup> Hatta onların Abdullah b. Ali gibi açık bir şekilde isyanları olmamıştır. Bu sebeple Halife'nin, Abdullah b. Ali'yi öldürme yerine hapse atarak kontrol altına alması, muhtemelen diğer aile bireylerinin tepkisinden çekindiği içindir.

Halife Ebû Ca'fer Mansûr eman vermesine rağmen amcası Abdullah b. Ali'yi hapse attırarak, beraberindekilerden kimisini tutuklatmış, kimisini de öldürtmüştü.<sup>111</sup> Halife, amcasını hapsettirmesine rağmen hâlâ onun varlığını kendisi için tehdit olarak görmeye devam ediyordu. Ancak Abdullah b. Ali'nin hamisi konumunda olan Süleyman b. Ali'nin vefatı<sup>112</sup> ve Şîî karakterli Nefsü'z-Zekiyye isyanının bastırılması,<sup>113</sup> Halife'ye düşüncelerini eyleme dönüştürme imkânı verdi. Bu gelişmelerden hareketle Ebû Ca'fer, Abdullah b. Ali tehdidini tamamen bertaraf etmek amacıyla onu ortadan kaldırmaya karar verdi. Ancak bu eylemini açıktan açığa yaparsa, tepki çekeceğini bildiği için onun ölümünün doğal yollarla gerçekleştiğini göstermesi gerekiyordu. Bu amaçla Halife, temeline tuz yerleştirdiği bir ev inşa ettirerek Abdullah b. Ali'yi oraya naklettirdi. Bir kaç gün sonra evin temeline verilen su sebebiyle tuzdan temel eriyince ev yıkıldı ve Abdullah b. Ali yıkılan evin altında kalarak 147/764 tarihinde elli iki yaşındayken vefat etti.<sup>114</sup> İbn Miskeveyh'in rivâyetine göre Abdullah b. Ali kaldığı evin tavanın çökmesi sonucu normal bir şekilde hayatını kaybetmiştir.<sup>115</sup> Başka bir rivâyette göre ise de Halife, Ebû'l-Ezher Mühelleb b. Ebû İsa'nın nezaretinde hapiste tutulan Abdullah b. Ali'nin öldürülmesini emretti. Bu amaçla Ebû'l-Ezher, yanında bulunan cariyesiyle birlikte Abdullah b. Ali'nin kaldığı odaya girdi. Önce Abdullah'ı, sonra ise cariyeyi boğarak öldürdü. Olaya meşru bir hava vermek için de Abdullah'ı ve cariyeyi birbirlerine sarılmış bir

<sup>107</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 3/92.

<sup>108</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 3/174-177.

<sup>109</sup> Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/359-360; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/436; Ünal Kılıç, “Ebû Seleme el-Hallâl ve Abbâsî Devletinin Kuruluşundaki Rolü”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (Sivas 1999), 509-534.

<sup>110</sup> Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/380-387; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/468-480; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 10/69-80.

<sup>111</sup> Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/392; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/496; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm h. 121-140*, 364.

<sup>112</sup> Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/400; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/510.

<sup>113</sup> Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/422-454; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/529-555; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 10/90-102.

<sup>114</sup> Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 4/483; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 5/582; Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 8/107-108; Cemâlüddîn Ebû'l-Mehâsin Yûsuf b. Tağriberdî, *en-Nücümü'z-Zâhira fî Mülûki Mısır ve'l-Kâhira* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 2/12; Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, İbn'ül-İmâd, *Şezerâtü'z-Zehab fî Ahbâri men Zehab* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1988), 2/214; Yûsuf el-İş, *Târîhu Asri'l-Hilâfeti'l-Abbâsiyyeti* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 31-32.

<sup>115</sup> Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb Miskeveyh, *Tecâribü'l-Ümem ve Teâkübü'l-Himem* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 3/113-114.

şekilde yatağın üzerine yatırdı. Daha sonra evi üzerlerine yıkınca Kâdî İbn Ülâse ve bazı kişileri çağırarak onların bu halde görünmelerini sağladı.<sup>116</sup> Böylece sekiz yıl hapis hayatı yaşayan Abdullah b. Ali'nin ölümüyle Halife rahat bir nefes almış oldu. Her iki rivâyete göre Abdullah b. Ali'nin meşru bir şekilde öldüğü izlenimi verilmiş ve böylece ortaya çıkması muhtemel karışıklıkların önüne geçilmiştir.

## 7. Sonuç

Emevî iktidarının çeşitli sahalarda görülen olumsuz icraatlarından dolayı “*er-Rızâ min âli Muhammed*” sloganıyla muhalifleri yönetime karşı harekete geçiren Abbâsî İhtilal Hareketi'nin lideri olan Muhammed b. Ali'nin kardeşi Abdullah b. Ali, isyanın başarıya ulaşmasında önemli roller üstlendi. Ebü'l-Abbâs es-Saffâh, Emevî Devleti'ne son darbeyi vurmak için mevcut siyasî erkin son halifesi II. Mervân'ın üzerine gidecek orduya komuta eden kişinin kendi veliahtı olacağını belirtmesi üzerine yiğitliği, kahramanlığı ve cesaretiyle tanınan Abdullah b. Ali bu görevi üstlenmiş ve Zap Suyu kenarında II. Mervân'ı büyük bir yenilgiye uğratarak Emevî Devleti'ne son vermiştir. Abbâsî Devleti kurulduktan sonra ortaya çıkan isyan hareketlerinin bastırılmasında ve devletin sınırların genişlemesinde aktif rol oynayan Abdullah b. Ali, Halife Ebü'l-Abbâs tarafından Şam'a vali olarak tayin edildi. Ebü'l-Abbâs es-Saffâh döneminde başarılı bir valilik dönemi geçiren Abdullah b. Ali Bizans seferindeyken yeğeni Halife'nin vefatından kısa bir süre önce kardeşi Ebû Ca'fer Mansûr'u veliaht tayin etmesiyle amca-yeğen arasında taht kavgasının fitili ateşlendi.

Ebü'l-Abbâs'ın vefatından sonra Ebû Ca'fer Mansûr hilâfet makamına geçince Abdullah b. Ali, yeğenine karşı fiilî olarak isyana kalkışarak yüz bin kişiden oluşan ordusuyla harekete geçti. İki taraf arasında karşılıklı mektuplaşmalardan bir netice alınamayınca Ebû Ca'fer Mansûr, Ebû Müslim el-Horasânî'yi bu isyanı bastırması için görevlendirdi. Bu gelişme üzerine Abdullah b. Ali, ordusunda bulunan Horasanlı askerlerin ihanet etmesinden çekindiği için on yedi bin kişiyi öldürttü ve önemli komutanı olan Humeyt b. Kahtebe'yi de öldürmeye teşebbüs etti. O, yaptığı bu hatalar yüzünden sayı bakımından üstün olmasına rağmen ordusunun moral-motivasyonunun derinden sarsılmasına neden oldu. Ebû Müslim ile yapılan savaşı kaybeden Abdullah b. Ali, Basra valisi olan kardeşi Süleyman b. Ali'nin yanına gitti ve burada gizlenerek yaşamaya çalıştı. Ancak daha fazla böyle yaşayamayacağını düşünen Abdullah b. Ali, kardeşleri Süleyman b. Ali ve İsa b. Ali vasıtasıyla Halife'ye biat etmek istediğini bildirdi. Onlar da Halife'ye gelerek kardeşleri için eman talebinde bulundular. Ancak Halife, Abdullah b. Ali'nin yanına gelmesi şartıyla eman verdiğini belirtti. Bunun üzerine Süleyman b. Ali ve İsa b. Ali Basra'ya giderek Abdullah b. el-Mukaffa'nın yazdığı eman mektubunu, Abdullah b. Ali'yi ve yakınlarını alarak başkente gittiler. Ancak Halife her ne pahasına olursa olsun, Abdullah b. Ali'ye herhangi bir şey yapmayacağına dair söz vermesine rağmen onu tutuklanarak hapse atılmasını emretti. Böylece Süleyman b. Ali ve İsa b. Ali, Ebû Ca'fer'in oyununa gelerek kardeşlerini kendi elleriyle ölüme gönderdiler. Sekiz yıl hapis hayatı yaşayan Abdullah b. Ali, hâlâ Halife için potansiyel taht varisi olarak düşünüldüğü için meşru bir şekilde öldüğü izlenimi verilmek suretiyle temeli tuzdan inşa edilen evin yıkılması neticesinde ortadan kaldırıldı.

<sup>116</sup> Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 3/91; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-Zeheb*, 3/316.

## Kaynakça

- Arslan, İhsan. *Hız Peygamber ve Sahâbe Örneğinde İslâm'da Eleştiri Kültürü*. İstanbul: Okur Akademi Yayınları, 2018.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir, *Ensâbü'l-Eşrâf*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.
- Bozkurt, Nahide. *Oluşum Sürecinde Abbâsî İhtilali*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000.
- Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr. *Hilâfet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri*. çev. Ramazan Şeşen. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988.
- Cehşiyârî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdûs el-Cehşiyârî. *Kitâbü'l-Vüzerâ ve'l-Küttâb*. Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1980.
- Güneş, Hüseyin. "Kutsal Değerlerin Siyasete Alet Edilmesi Bağlamında Abdullah b. Ali İsyanı". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/22 (2012/2), 75-103.
- Hasan, İbrahim Hasan, *Siyasî, Dinî, Kültürel, Sosyal İslâm Tarihi*. çev. İsmail Yiğit ve diğerleri. 7 Cilt. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1987.
- Hudarî Bey, Muhammed. *Muhâdarât Târîhu'l-Ümemi'l-İslâmiyye ed-Devletü'l-Abbâsiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1986.
- Iş, Yûsuf. *Târîhu Asri'l-Hilâfeti'l-Abbâsiyyeti*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.
- İbn A'sem, Ebû Muhammed Ahmed b. A'sem el-Kûfî. *Kitâbü'l-Futûh*. 8. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- İbn Abdirabbih, Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih el-Endelüsî. *el-İkdü'l-Ferîd*. 5 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2013.
- İbn Asakir, Ebû'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Abdullah. *Târîhu Medineti Dimeşk*. 72 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1997.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed. *Târîhu İbn Haldûn*. Ürdün: Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, ts.
- İbn Hişâm, Abdülmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. 4 Cilt. Kahire: Dâru İbn Kesîr, ts.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ el-Hâfız. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. 15 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1994.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *el-İmâme ve's-Siyâse*. Beyrut: Müessesetü'l-E'lemî, 2006.
- İbn Küteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Küteybe ed-Dineverî. *Uyûnü'l-Ahbâr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mukerram b. Ali b. el-Ensârî. *Muhtasarü Târîhi Dimaşk*. 15 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1984.
- İbn Miskevayh, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb. *Tecâribü'l-Ümem ve Teâkibü'l-Himem*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- İbn Sa'd, Muhammed. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.

- İbn Tağriberdî, Cemâlüddîn Ebü'l-Mehâsin Yûsuf. *en-Nücümü'z-Zâhira fî Mülûki Mısır ve'l-Kâhira*. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *el-Muntazam*. 17 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ebi'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Keram Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm b. Abdülvâhid eş-Şeybânî. *el-Kâmil fî't-Târîh*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, Beyrut 1982.
- İbnü'l-İmâd, Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed. *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1988.
- İsfehânî, Ebü'l-Ferec. *Mekâtülü't-Tâlibiyyîn*. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1949.
- Kılıç, Ünal. "Ebû Seleme el-Hallâl ve Abbâsî Devletinin Kuruluşundaki Rolü". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (Sivas 1999), 509-534.
- Koşdaş, Yaşar Emrah. *Kureyş Şahini I. Abdurrahman Dönemi Endülüs Tarihi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2021.
- Makdisî, Muhtâr b. Tâhir. *Kitâbü'l-Bed ve't-Târîh*. 6 Cilt. Paris: Mektebetü'l-Esedî, 1916.
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Hüseyin b. Ali. *Mürûcü'z-Zeheb ve Meâdini'l-Cevher*. 4 Cilt. Kahire: Matbaatü's-Seâde, 1964.
- Nüveyrî, Şihâbüddîn Ahmed b. Abdülvehhâb. *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*. 30 Cilt. Kahire: el-Mektebetü'l-Arabiyye, 1984.
- Öz, Mustafa. "Muhammed b. Hanefiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/534-536. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Wellhausen, Julius. *Arap Devleti ve Sukûtu*. çev. Fikret Işıltan. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963.
- Ya'kûbî, Ahmed b. Ebû Ca'fer b. Ya'kûb. *Târîhu'l-Ya'kûbî*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-E'lemî, 1993.
- Yâkût el-Hamevî, Şihâbüddîn Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah. *Mu'cemü'l-Büldân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990. 2/353.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman. *el-Iber fî Haber men Ğaber*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Târîhu'l-İslâm h. 121-140*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1991.
- Zorlu, Cem. *Abbâsîlere Yönelik Dinî ve Siyasî İsyenlar*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001.